

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА ВИРОБНИЦТВА В ЄС ТА В ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Чернишенко Г.О., Єрмакович І.А.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
вул. Іоанна Павла II, 17, 01042, м. Київ
anna.pavl.cher@gmail.com, i.ermakovich@snu.edu.ua

Стаття присвячена дуже актуальній на сьогодні темі – сучасному розвитку органічного землеробства та органічного виробництва. Розкривається суть поняття “органічне землеробство”, надається інформація про історію становлення цього напрямку у сільському господарстві, аналізуються його переваги і недоліки, розглянуто сучасний стан та стратегічні перспективи розвитку органічного землеробства та органічного виробництва у Європейському Союзі. Окрема увага приділяється органічному виробництву у Німеччині, як країні-локомотиві ЄС: порівнюється його сучасний розвиток у країні на фоні загальноєвропейського, аналізуються проблеми та перспективи.

В європейських країнах надзвичайна увага приділяється створенню та підтриманню здорових та безпечних умов життя населення. Обов'язковим компонентом якісного рівня життя є збереження екологічно чистого навколишнього середовища, дотримання стандартів якості питної води, повітря, продуктів харчування. Сучасне сільське господарство є потужним фактором забруднення довкілля та погіршення здоров'я населення через інтенсивне використання мінеральних добрив і пестицидів, надмірне споживання природних ресурсів, руйнування природних ландшафтів і біорізноманіття. Перехід на нові методи і технології землеробства та скотарства, екологічно безпечніші, “лагідніші” до довкілля і водночас економічно доцільні є глобальною проблемою, яку треба негайно вирішувати. Країни ЄС рухаються в авангарді цього процесу. Розвиток органічного виробництва, збільшення частки земель під органічними господарствами та продукції, яку вони виробляють, не лише субсидується урядами країн, але й має широку підтримку усіх верств населення, зокрема, через збільшення попиту на органічні продукти. І як показано у статті, цей процес набирає обертів, незважаючи на економічні та інші складнощі. Розвиток органічного сільського господарства мав місце ще у минулому столітті, а з 2010-х років суттєво прискорився.

У 2020-х рр. подальше впровадження та розвиток органічного сільського господарства в ЄС мають чітку стратегію, що закріплюється у законодавчих документах. На загальноєвропейському рівні провідними директивами з цього питання є “План дій щодо розвитку органічного виробництва”, Європейська стратегія «від ферми до столу» тощо. Окремі країни розробляють власні програми розвитку органічного виробництва. Наприклад, в Німеччині це “Органічна стратегія 2030”. *Ключові слова:* органічне землеробство, органічна продукція, екологічна стратегія ЄС, сільське господарство Німеччини, екологічна стратегія Німеччини.

Prospects for the development of organic farming and production in the EU and individual European countries. Chernyshekno H., Yermakovych I.

This article addresses the highly relevant issue of the modern development of organic farming and organic production. The author clarifies the concept of “organic farming,” provides a historical overview of its evolution, and analyzes its benefits and drawbacks. Additionally, the article examines the current status and strategic outlook for organic farming and production within the European Union, with a particular focus on Germany as a leading example. By comparing Germany's advancements with broader European trends, the author highlights both challenges and future opportunities in the sector.

The article underscores that European countries prioritize creating and maintaining healthy and safe living conditions, emphasizing the importance of an ecologically clean environment and adherence to strict water, air, and food quality standards. Modern agricultural practices, characterized by the intensive use of chemical fertilizers and pesticides, excessive consumption of natural resources, and damage to natural landscapes and biodiversity, contribute significantly to environmental pollution and public health issues. Addressing these issues requires an urgent shift toward more sustainable farming and livestock practices that balance environmental protection with economic viability. EU countries are at the forefront of promoting this transition.

Government support and widespread public interest, driven by increasing consumer demand for organic products, have fueled the growth of organic farming across Europe. This trend, which gained momentum in the 20th century and accelerated in the 2010s, continues to thrive despite economic and logistical challenges. In the 2020s, the EU has solidified its commitment to organic agriculture through legislative measures and strategic frameworks such as the Action Plan for the Development of Organic Production and the Farm to Fork Strategy. Individual member states, like Germany, have also developed national initiatives, exemplified by Germany's Organic Strategy 2030, to enhance and expand organic production further. *Key words:* organic farming, organic products, EU environmental strategy, German agriculture, German environmental strategy.

Постановка проблеми. Органічне землеробство – це екологічно чистий, бережливий до тварин і ресурсозберігаючий вид сільського господарства.

У пункті 1 Постанови ЄС 2018/848 йдеться про те, що «органічне виробництво – це загальна

система господарювання та виробництва харчових продуктів, що поєднує в собі найкращі екологічні та кліматичні практики, високий рівень біорізноманіття, збереження природних ресурсів і застосування високих стандартів благополуччя тварин

та високих стандартів виробництва відповідно до вимог зростаючої кількості споживачів до продуктів, вироблених із використанням натуральних речовин і процесів» [1].

Ділянки, на яких практикується органічне землеробство, мають показник біорізноманіття приблизно на 30% більше, ніж землі, на яких ведеться традиційне землеробство. На таких ділянках заборонено використовувати хімічні пестициди і синтетичні добрива. Крім того, в органічному землеробстві та тваринництві заборонено застосовувати технології, пов'язані з використанням досягнень генної інженерії та іонізуючого випромінювання, а застосування антибіотиків суворо обмежене [2].

Роком народження органічного землеробства вважається 1924 рік. Рудольф Штайнер, відомий також як ініціатор вальдорфської педагогіки та антропософської медицини, дав перші вказівки на метод біодинамічного землеробства, який узагальнено представлений під торговою маркою Demeter. У 1930-х роках Ганс Мюллер спробував розробити методи органічного та біологічного землеробства. В обох випадках органічне землеробство припускало по можливості замкнений матеріальний цикл, при цьому особлива увага приділялася родючості ґрунту [3]. Пропонувалося вести сільське господарство на базі таких методів як використання гною тварин, компостування, сівозміни та біологічно засоби боротьби з шкідниками. Ще до цього, на початку 1900-х років положення органічного землеробства були представлені в роботах А. Говарда.

Надалі у 1940-х роках Дж. І. та Р. Родейли видавали журнал «Органічне садівництво та фермерство» та ряд текстів з питань органічного землеробства. Попит на органічну їжу був стимульований у 1960-х роках публікацією журналу «Мовчазна весна» Рейчел Карсон, яка задокументувала ступінь шкоди навколишньому середовищу, спричиненої інсектицидами [4].

Органічне сільське господарство регулюється законодавством на рівні ЄС з 1991 року. Спочатку це були стандарти для сільськогосподарської продукції рослинного походження, а 1993 року до них додався збір дикорослих рослин. З 2000 року також регулюються стандарти для тваринництва. Правила органічного маркування рослинної та тваринної аквакультури було включено до регламенту 2009 року, а у квітні 2010 року було запроваджено новий органічний логотип ЄС. З 2012 року органічні стандарти для органічного виноробства також є частиною керівних принципів ЄС.

Основний регламент і поправки до нього містять правила переведення ферми на органічне землеробство, а також регулюють імпорт продуктів органічного землеробства з країн, що не входять до ЄС.

Органічні ферми повинні проходити планові перевірки раз на рік. Це здійснюється незалежними інспекційними органами, які потребують держав-

ного дозволу та підлягають контролю з боку відповідних державних органів [3].

Нове законодавство, що стосується органічного сектору, було запроваджено з 2022 року. Воно має відповісти на виклики, що виникають у зв'язку зі швидким розвитком органічного сільського господарства, шляхом створення більш ефективної правової бази для цієї галузі [2].

На сьогодні у європейському законодавстві встановлено такі мінімальні критерії органічного землеробства:

- відмова від застосування генної інженерії;
- відмова від використання хіміко-синтетичних пестицидів і легкорозчинних мінеральних добрив разом із вирощуванням стійких сортів;
- зелене підживлення за допомогою рослин, що накопичують азот, і використання повільно діючих натуральних добрив;
- підтримання родючості ґрунту за рахунок вираженого гумусового режиму;
- різноманітні сівозміни з проміжними культурами;
- відмова від використання синтетичних хімічних регуляторів росту та гормонів;
- обмежене поголів'я худоби, чітко прив'язане до території;
- годування тварин органічними і, за можливості, вирощеними в домашніх умовах кормами, мала кількість покупних кормів;
- широка відмова від антибіотиків;
- відсутність опромінення продуктів харчування під час виробництва органічної їжі;
- суворі обмеження на використання добавок [3].

Мета дослідження. Оцінити сучасний стан розвитку органічного сільського господарства у Європейському Союзі, проблеми та перспективи, акцентуючи увагу на задіяності в цьому процесі Німеччини як найпотужнішої країни ЄС.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження. У 2019 році 8,5% сільськогосподарських земель ЄС перебували під органічним землеробством. Це становить 13,8 мільйона гектарів порівняно з 9,5 мільйона гектарів у 2012 році, що на 45,8% більше. Згідно зі статистикою Eurostat, що стосується органічного землеробства, найбільшу площу сільськогосподарських земель відведено в Іспанії (2,4 млрд га, 17,4% від загального обсягу органічного землеробства ЄС), Франції (2,2 млрд га, 16,2% від загального обсягу ЄС), Італії (2,0 млрд га, 14,5% від загального обсягу) та Німеччині (1,3 млрд га, 9,4% від загального обсягу ЄС) [5].

Частка сільськогосподарських земель, зайнятих органічним виробництвом, для окремих країн ЄС на цей же період представлена на рис. 1.

У всьому ланцюжку створення вартості в ЄС діють майже 344000 виробників органічної продукції та понад 78000 переробників органічної продукції. У 2019 році обсяг ринку екопродукції в ЄС

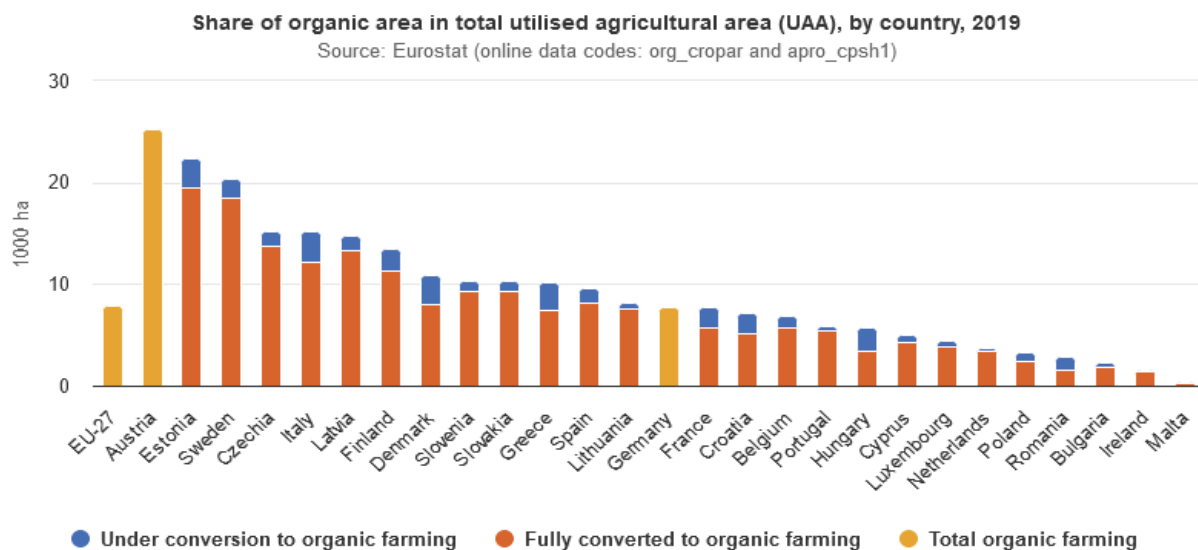

Рис. 1. Доля земель під органічним землеробством у загальному сільськогосподарському земельному фонді європейських країн, % [2]

становив 38,8 мільярда євро при світовому ринку в 106,4 мільярда євро, що є другим показником після ринку США, на який припадає 48,2 мільярда.

За статистикою FIBL, серед європейських країн найбільшими ринками є Німеччина (12,0 мільярда євро) і Франція (11,3 мільярда євро). Споживчі витрати на органічні продукти на душу населення найвищі в Данії (344 євро або 12% закупівель) і Люксембурзі (264 євро або 8% закупівель) [5].

Громадяни ЄС дедалі більше цінують органічні продукти. За даними опитування «Євробарометр» 2020 року про сільське господарство ЄС, громадяни вважають, що органічні продукти з більшою ймовірністю відповідають спеціальним правилам щодо пестицидів, добрив і антибіотиків (82% погодилися), є більш екологічними (81%) і виробляються з більшою повагою до благополуччя тварин (80%). Також зростає інформованість споживачів про органічний логотип ЄС. За даними цього ж опитування, 56% громадян впізнають логотип органічної продукції, порівняно з 27% у 2017 році [6].

Протягом минулого десятиліття обсяг роздрібних продажів органічних продуктів зріс більш ніж на 128% – з приблизно 18 млрд євро 2009 року до 41 млрд євро 2019 року. У середньому кожен європеєць витрачає на органічні продукти близько 84 євро на рік [2].

У березні 2021 року вищими органами Європейського союзу було ухвалено «План дій щодо розвитку органічного виробництва» [7]. Він опирається на досягнення плану дій на 2014-20 роки і враховує результати громадських консультацій з органічного виробництва, які проводилися з вересня по листопад 2020 року. У цьому плані Європейська

комісія поставила конкретні завдання, зокрема, до 2030 року охопити органічним землеробством щонайменше 25% сільськогосподарських земель ЄС і значно збільшити обсяг органічної аквакультури.

Головною причиною, що уповільнює розвиток органічного землеробства, можна вважати економічний фактор. Традиційні фермери, що насичують ґрунт синтетичними добривами разом із його глибоким оранням та широко використовують отрутохімікати проти біологічних конкурентів, зазвичай збирають набагато більше врожаю. Це дозволяє їм отримувати достатні прибутки із меншими зусиллями та виставляючи на ринок свою продукцію за більш дешевою ціною. Дійсно, органічні рослини та тваринні продукти коштують дорожче та потребують більше зусиль для вирощування. Причому не лише матеріальних, але й фізичних вкладень. У сучасних демографічних умовах важливим фактором є і необхідність вирощування великої кількості продуктів харчування для вирішення продовольчих проблем.

Але головні здобутки традиційного сільського господарства – кількість та порівняна дешевизна продукції – є дійсно перевагами лише на короткій дистанції. У тривалій перспективі саме органічне виробництво, що прагне мінімізувати навантаження на довкілля, обережно використовує природні ресурси та постачає більш якісну та корисну для здоров'я продукцію, має беззаперечну перевагу.

Для порівняння, органічне землеробство потребує від третини до половини менше поживних речовин, ніж традиційне. Це показав довгостроковий експеримент, що проводився протягом двадцяти років у Швейцарії. Хоча врожайність з гектара була

в середньому на п'яту частину нижчою, у підсумку енергетичний баланс виявився на користь органічного землеробства.

Якщо взяти за еталон не врожайність, а методи вирощування, то виявиться, що органічне землеробство може бути таким же продуктивним, як і звичайне. Це довели вчені з Каліфорнійського університету в метаослідженні, в якому вони порівняли 115 досліджень із понад 1000 наборів даних. Згідно з дослідженням, розрив між двома системами скорочується до 8-9 відсотків, якщо вирощування ведеться в сівоzmіні або в змішаній культурі. При вирощуванні бобових культур, таких як горох, квасоля або сочевиця, врожайність навіть зрівнялася. Провідний автор дослідження Лорен Понсіо робить висновок, що розрив у врожайності можна скоротити або навіть ліквідувати за рахунок більш інтенсивних досліджень стійких форм вирощування [8].

Екологічна політика Європейського Союзу та окремі її напрями об'єднують у собі досягнення в цій галузі окремих його членів. Кожна європейська країна обирає власну стратегію у рамках загальноєвропейського правового поля, і розвиток екологічно орієнтованих галузей в них має свої особливості. Розглянемо більш детально сучасний розвиток органічного виробництва у Німеччині. Вона відноситься до найбільших за територією європейських країн та є на сьогодні одним зі світових економічних лідерів. Щодо переорієнтації промисловості, сільського господарства в екологічному напрямку, то ця країна виступає як локомотив ЄС.

Якщо Європейська стратегія «від ферми до столу» закликає до того, щоб до 2030 року щонайменше 25% сільськогосподарських земель у ЄС оброблялися органічним способом, то Німеччина пішла ще далі. У коаліційній угоді 2021 року федеральний уряд поставив перед собою мету досягти 30% органічного сільського господарства до 2030 року [9].

Більше половини екологічних господарств у Німеччині не тільки «керують» своїми господарствами відповідно до мінімальних стандартів ЄС для органічного землеробства, а й є членами однієї з асоціацій органічного землеробства. Це означає, що майже 70% сільськогосподарських угідь, що функціонують за органічними стандартами, обробляються відповідно до більш суворих критеріїв органічного землеробства, прийнятих у різних фермерських асоціаціях (дані за 2011 рік).

У Німеччині органічним землеробством займаються такі організації, як Bioland, Naturland, Demeter, Biokreis, Biopark, Gäa, Verbund Ökohöfe, Ecovin та Ecoland. Керівні принципи німецьких асоціацій органічного землеробства відповідають критеріям Регламенту ЄС з органічного сільського господарства і в деяких моментах є більш суворими [3, 9].

У червні 2002 року була заснована Федерація органічної харчової промисловості (Bund Ökologische

Lebensmittelwirtschaft – BÖLW). Її метою є сприяння розвитку органічного сільського господарства у співпраці з широким колом учасників із фермерських асоціацій, харчової промисловості та торгівлі.

Сьогодні великий вибір органічних продуктів можна знайти в багатьох супермаркетах, на ринку, в магазинах органічних і натуральних продуктів, у фермерських магазинах або безпосередньо у фермерів. Як правило, слово «органічний» або «екологічний» не можна довільно використовувати щодо продуктів харчування. Лише виробники, які виконують вимоги Постанови ЄС про органічну продукцію та проходять інспекції, мають право продавати свою продукцію як «органічну» або «екологічну». Це означає, що якщо на етикетці написано «organic», то вона також містить «organic».

Крім того, органічні продукти, вироблені або упаковані в Німеччині, повинні мати на етикетці код-вий номер відповідального інспекційного органу, наприклад, «DE-001-Öko-Kontrollstelle» [3].

Із середини 1990-х років кількість посівних площ у країні, зайнятих органічним землеробством, повільно й неухильно збільшувалися. У 2020 році 35396 підприємств у Німеччині (13,5% усіх сільськогосподарських підприємств) управляли сільськогосподарською площею 1,7 млн га або часткою площі 10,3% за правилами органічного землеробства (BMEL 2021). Останні дані показують подальше зростання. У 2022 році 36 912 ферм (14,2% від усіх ферм) органічно обробляли площу 1 859 842 га. Це відповідає частці 11,2% сільськогосподарських площ Німеччини [9].

Для порівняння, у 2011 році в Німеччині органічним землеробством було зайнято трохи більше 1 млн. гектарів (~ 6,1% сільськогосподарських угідь). Порівняно з попереднім роком зростання становило лише 2,3 відсотка, тоді як з 2009 по 2010 рік – 5,4 відсотка [3].

Органічне сільське господарство має різне значення у федеральних землях. Під час основного обстеження землекористування 2020 року та сільськогосподарського перепису 2020 року Федеральне статистичне управління виявило більші площі земель для органічного землеробства в Саарі (18,0%), у Гессені (14,9%), у Бранденбурзі (13,2%) і в Баден-Вюртемберзі. (12,3%). Значно менше площ оброблялося органічним способом у Нижній Саксонії (4,7%), землі Північний Рейн-Вестфалія (5,7%) і Тюрінгії (6,5%).

На 2022 рік за даними Федерального міністерства продовольства та сільського господарства (BMEL) показали високу частку територій, що перебувають під органічним землеробством, в Саарі (20,7%), Гессені (16,5%), Баден-Вюртемберзі (14,5%) і Бранденбурзі (16,7%), а в Нижній Саксонії (5,7%), Північному Рейн-Вестфалії (6,3%) та Тюрінгії (7,6%) нижчу за середній показник по країні (BLE 2022, власний розрахунок) [9].

Екологічна політика уряду в європейських країнах і тенденції економічного розвитку, звичайно, орієнтуються на підтримку широких верств населення, мають враховувати думку громадян. І тут ми бачимо неухильне зростання популярності екологічного підходу до споживання продуктів харчування, усвідомлення необхідності здорового способу життя та збереження довкілля.

Попит на екологічно чисті продукти харчування зростає величезними темпами. Продажі органічних продуктів харчування в Німеччині зросли з 1,5 млрд євро (мільярда євро) до 15,3 млрд євро з 1997 по 2022 рік (BÖLW 2023). Попит у 2022 році впав на 3,5% порівняно з попереднім 2021 роком, але збільшився на 25% порівняно з 2019 роком до пандемії [9]. І власне сільське господарство на ним не встигає. Наприклад, у 2011 році кожне друге органічне яблуко і майже кожна друга органічна морква були імпортовані [3].

Для отримання прямого зворотного зв'язку від населення з конкретного політичного питання німецький уряд – Бундестаг часто проводить опитування громадської думки, а також використовує громадянські асамблеї, учасники обираються випадковим чином серед усіх жителів Німеччини віком від 16 років і старше. Метою зборів громадян є підготовка громадянського звіту з конкретними рекомендаціями щодо дій.

У лютому 2024 року Бундестагу був представлений звіт від громадянської асамблеї за темою «Харчування в перехідний період: між приватною справою та державною відповідальністю». Основні проблеми, що турбують громадян за цим звітом – це тема добробуту тварин, кліматично-орієнтоване харчування та запровадження стандартизованого та обов'язкового державного маркування для всіх продуктів, що продаються в ЄС. Відповідно до стратегії уряду, учасники виступили за постійне просування щонайменше 30 відсотків органічних продуктів для харчування у дитячих садках та школах.

Члени Громадянських Зборів також хотіли бачити більше прозорості щодо умов життя та походження тварин, які забиваються заради м'яса

та м'ясних продуктів. Вони рекомендують обов'язкове, контрольоване державою та цілісне маркування добробуту тварин, яке має відображати весь життєвий цикл тварини. Крім того, рекомендується запровадити спеціальний податок на споживання м'яса та продуктів тваринного походження, щоб сприяти переобладнанню та будівництву стійл для худоби, покращення умов їх утримання. На відміну від м'яса, ПДВ на фрукти та овочі, бобові, горіхи та цільнозернові продукти, а також мінеральну та столову воду має бути встановлений на нульовому рівні. Далі члени німецького Бундестагу вирішують, чи будуть і якою мірою реалізовані рекомендації звіту громадян [10].

Висновки.

1. Заміна традиційного землеробства на органічне є важливим інструментом покращення екологічної ситуації та зниження забруднення навколишнього середовища, але сучасний темп його розвитку є, на жаль, недостатнім. Навіть у Німеччині при досягненні цілей Органічної стратегії 2030 70% сільськогосподарських земель, як і раніше, будуть оброблятися традиційним способом. Для досягнення національних екологічних цілей традиційне сільське господарство також має стати більш екологічно чистим.

2. Оскільки високий попит перевищує внутрішнє виробництво, роздрібні торговці імпортують органічні продукти. Якби цей попит задовільнявся виробництвом всередині країни, можна було б уникнути негативного впливу транспорту на навколишнє середовище і задовольнити попит на регіональну продукцію – з позитивним впливом на природу і навколишнє середовище.

3. Перехід на органічне землеробство для багатьох європейських фермерів дуже дорогий і дуже ризикований, особливо у перші роки. Державне фінансування недостатньо велике, щоб достатньо пом'якшити фінансові ризики, а конкуренція з-за кордону зростає. Але в очікуваній перспективі фермери-органіки отримуватимуть більшу вигоду від цінових надбавок, які органічні продукти отримують на ринку, і від швидко зростаючого попиту кінцевих споживачів на органічні продукти.

Література

1. Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labelling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No 834/2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018R0848> (дата звернення 21.03.2024)
2. Organic action plan. Agriculture and rural development. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organic-action-plan_en (дата звернення 21.04.2024)
3. Vorteile des Ökolandbaus. Basisinfos zur ökologischen Bewirtschaftungsform. URL: <https://www.nabu.de/natur-und-landschaft/landnutzung/landwirtschaft/anbaumethoden/oekolandbau/oekolandbau.html> (дата звернення 3.07.2024)
4. Органічне землеробство. Jodoinstitute.com URL: <https://uk.jodoinstitute.com/1145-organic-farming> (дата звернення 3.07.2024)
5. EU Organic Awards 2024: Jetzt bewerben! URL: <https://www.oekolandbau.de/landwirtschaft/betrieb/wettbewerb-und-foerderpreise/eu-organic-awards-2024-jetzt-bewerben/> (дата звернення 19.03.2024)
6. Public opinion on the common agricultural policy. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance/eurobarometer_en (дата звернення 20.04.2024)

7. Document 52021DC0141. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions empty. On an action plan for the development of organic production. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52021DC0141> (дата звернення 07.07.2024)
8. Stillt „Bio“ den Hunger der Welt? URL: <https://www.nabu.de/natur-und-landschaft/landnutzung/landwirtschaft/anbaumethoden/oekolandbau/23492.html> (дата звернення 20.04.2024)
9. Ökologischer Landbau – 07.08.2023. URL: <https://www.umweltbundesamt.de/daten/land-forstwirtschaft/oekologischer-landbau#okolandbau-in-deutschland> (дата звернення 20.04.2024)
10. Empfehlungen für Verpflegung in Kita und Schule – 15.03.2024. URL: <https://www.oekolandbau.de/ausser-haus-verpflegung/bildung-und-beratung/empfehlungen-fuer-verpflegung-in-kita-und-schule/> (дата звернення 3.07.2024)